

Received/ Makale Geliş 03.07.2023  
Published / Yayınlanma 31.08.2023  
Volume/ Cilt (Issue/ Sayı) 7 (33)  
ss / pp 910-918

10.5281/zenodo.8308406  
Araştırma Makalesi  
ISSN: 2687-5640  
editor@pejoss.com

Dr. İbrahim KUŞ

<https://orcid.org/0000-0001-9324-0043>

Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Isparta / TÜRKİYE

## Özbekistan'daki Sovyetler Birliği Dönemi Mimari Restorasyonlarının Günümüz Özbekistan Dış Mekân Tasarımlarına Etkisi Hakkında Bir Değerlendirme

### An Evaluation on the Effect of the Soviet Union Period Architectural Restorations in Uzbekistan on Today's Uzbekistan Exterior Designs

#### ÖZET

Özbekistan, antik dönemden bugüne üçbin yıllık tarihi olan ve 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden ayrılarak özgürlüğünü kazanmış Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden biridir. Özbekistan, tarihin farklı dönemlerinde Timur Devleti başta olmak üzere birçok devlete ev sahipliği yapmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde Özbekistan'ın tarihi mirası araştırılmış, mimari yapıların restorasyon ve renovasyon çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar esasında birçok yapı zarar görmüştür.. Yapılan araştırmalar doğrultusunda dönemin mimari yapıları, şehirleri ve demografik yapısı ile ilgili fotoğraf albümleri ve çeşitli raporlar yayınlanmıştır. Özbekistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra yerel restorasyon çalışmaları başlayarak Taşkent, Semerkand, Buhara ve Hive şehirleri başta olmak üzere birçok mimari yapının restorasyon çalışmalarına devam edilmiştir. Bu çalışmaların yanı sıra yeni dönemde ilim, kültür ve müzecilik faaliyetlerine önem verilmiştir. Bu faaliyetlere ev sahipliği yapan binaların iç mekanları modern bir tarzda yapılırken, dış mekanları ise Timur dönemi dış mekan özelliklerine göre yapılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, Özbekistan'da Sovyetler Birliği döneminde yapılan restorasyon ve renovasyon çalışmalarını detaylandırarak yeni dönemde inşa edilen mimari yapılara olan etkilerini araştırmaktadır. Bu çalışma ile elde edilen bilgiler ışığında günümüz Özbekistan dış mekan tasarımlarına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Özbekistan, Dış Mekan, Timurlu.

#### ABSTRACT

Uzbekistan is one of the Central Asian Turkic Republics with a history of three thousand years from antiquity to the present day and gained its freedom by separating from the Union of Soviet Socialist Republics in 1991. Uzbekistan has been home to many states, especially the Timurid State, in different periods of history. During the Union of Soviet Socialist Republics, Uzbekistan's historical heritage was explored, and restoration and renovation of architectural structures were carried out. While many buildings were damaged during these works, many of them were saved. In line with the research carried out, photo albums and various reports on the architectural structures, cities and demographic structure of the period were published. After the declaration of independence of Uzbekistan, local restoration works started and restoration works of many architectural structures, especially in the cities of Tashkent, Samarkand, Bukhara and Khiva, continued. In addition to these works, scientific, cultural and museum activities were emphasized in the new period. While the interiors of the buildings hosting these activities were built in a modern style, the exterior spaces were tried to be built according to the outdoor features of the Timur period. This study details the restoration and renovation works carried out during the Soviet Union period in Uzbekistan and investigates their effects on the architectural structures built in the new period. This study; In light of the information obtained, it is thought that it can contribute to today's Uzbekistan exterior space designs.

**Keywords:** Uzbekistan, Exterior, Timurid.

#### 1. GİRİŞ

Özbekistan, Asya'nın batısında Mâverâünnehir olarak bilinen bir bölgede kuzeyde Aral Gölü'nden güneydoğuda Fergana Vadisi'nin doğusu arasındaki bir alanda bulunan bir ülkedir. Kuzeyde Kazakistan, kuzeydoğuda Kırgızistan, güneydoğuda Tacikistan, güneyde Afganistan ve güneybatıda Türkmenistan ile komşudur.

Özbekistan her zaman, Orta Asya'nın zengin tarih ve kültür mirasını taşıyan önemli ülkelerden biri olmuştur. Coğrafi konumu, tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin etkileşimine sahne olan bu bölgeyi zengin bir tarih ve kültür mozağı haline getirmiştir. Özellikle Semerkand şehrinin İpek Yolu üzerinde bulunuyor olması, tarih boyunca siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan önemli merkezlerden biri yapmıştır. Antik döneme kadar uzanan ve kadim bir tarihi bulunan Özbekistan, Mâverâünnehir olarak bilinen bölgenin en önemli merkezi olmuştur. Müslümanların bu bölgeyi fethine kadar Pers İmparatorluğu, Grek-Baktriya Krallığı, Part İmparatorluğu ve Sasani İmparatorluğu'nun parçasıdır.

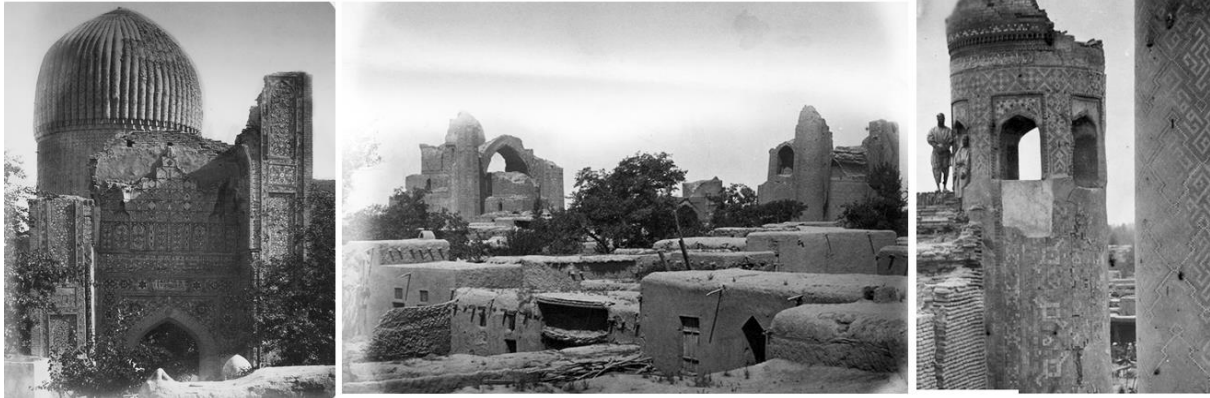
İslam fetihleriyle birlikte bölge altın çağını yaşamıştır. Özbekistan bu fetihlerin sonrasında ilim ve kültür merkezi olmuş, özellikle Emir Timur ile birlikte Timur Rönesansı adı verilen bir dönemi yaşamıştır. Dönemin büyük bilim ve din adamları bu dönemde yetişmiştir. Semerkandlıların Şah-ı Zinde (yaşayan sultan) olarak adlandırdıkları Hazreti Peygamber'in kuzeni Kusem b. Abbas, İmam-ı Maturidi, İmam-ı Buhari, Hoca Ahmed Yesevi, Biruni, Fergani, Harezmi, İbni Sina, Farabi, Ali Kuşçu, Uluğ Bey ve Ali Şir Nevai bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Özbekistan mimari eserler bakımından da Orta Asya'nın zengin tarihini yansıtan, büyüleyici ve estetik açıdan çekici bir mirasa sahiptir. Bu yapılar, geleneksel Türk-İslam sanatının ve kültürünün önemli bir parçasını temsil eder. Özbekistan'ın tarih boyunca farklı medeniyetlerin etkisi altında olması, şehirlerin mimari yapısını da etkilemiştir. Semerkand, Buhara ve Hive şehirlerine bakıldığında Türk-İslam mimarisinin farklı dönemleri göze çarpmaktadır. Şüphesiz ki Timur Rönesansı deyiminde Timurlu mimarisinin de büyük bir etkisi vardır. Timurlu dönemi mimarisi Orta Asya'nın mimari başyapıtları olarak kabul edilmektedir. Abidevi eserler bırakan Timurlular, Semerkand başta olmak üzere İran, Afganistan gibi birçok bölgede muhteşem eserler bırakmış, günümüze kadar birçoğu harap olarak gelebilmiştir. Timurlulardan sonra bu bölgelere hâkim olan devlet ve hanlıklar tarafından tahrip edilmiş ve özellikle 1897 yılındaki yıkıcı Semerkand depremi gibi doğal olaylar neticesinde birçoğu yıkıma uğramıştır. Mimari yapıların temel malzemesi olarak pişmiş kerpiç tuğla kullanımının, yapıların tahrip olmasında önemli bir etkisinin olduğu da söylenebilir.

## 2. SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİ MİMARİ RESTORASYONLARI VE GÜNÜMÜZ ÖZBEKİSTAN DIŞ MEKÂN TASARIMLARINA ETKİSİ

### 2.1. Sovyet Dönemi Restorasyonları

Özbekistan'daki mimari eserlerle ilgili yapılan ilk çalışmalar, Rus Türkistan'ını 20 yıl boyunca yöneten General Konstantin Petrovich Von Kaufmann döneminde başlamıştır. İlk olarak bazı bölgelerdeki molozlar temizlenmiş, Registan Meydanı tesviye edilmiştir (Paskaleva, 2015). Gur-i Mir Türbesi ve Bibi Hanım Camisi kafesli korkuluklarla çevrilmiştir (Tolz & Gorshenina, 2017). Ardından Semerkand'da bulunan mimari yapıların incelenmesi için 1895 yılında N. Veselovsky gözetimindeki P. I. Lerch, N. P. Ostrumov, V. V. Bartold, B. P. Denike ve fotoğrafçılar I. Chistyakov, I. Vvedensky, N. P. Petkovsky'den bir grup tarafından bilimsel keşif gezileri başlatılmıştır (Khamidova, 2019). 1917 yılına kadar sürecek olan farklı uzmanların da dahil olacağı bu bilimsel keşif gezilerinde Fergana, Sirderya ve Semerkand bölgelerindeki birçok mimari eser incelenmiştir.



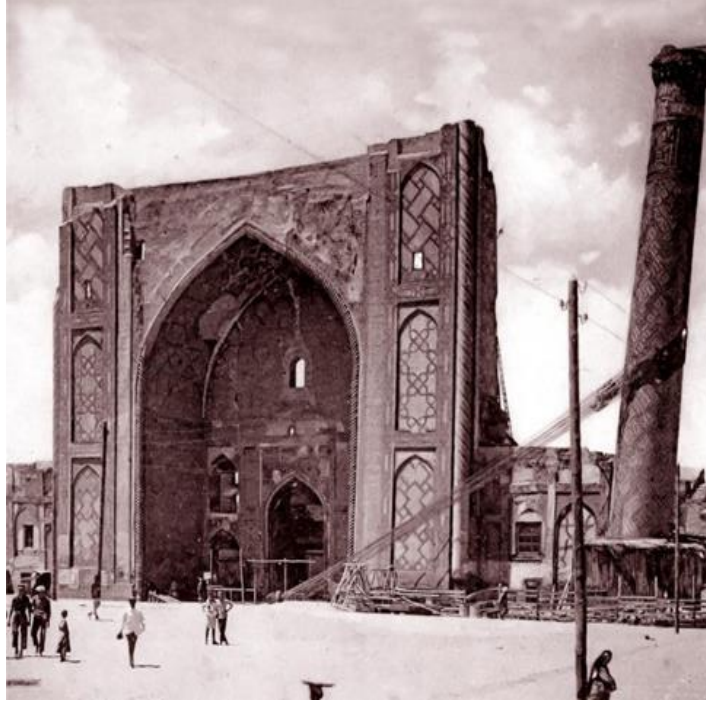
Resim 1. Restorasyonlar Öncesi Fotoğraflar (URL1)

Diğer bir önemli gelişme 1918 yılının ekim ayında kültürel eserlerin korunmasıyla ilgili bir kararname imzalanmasıdır. 1920 yılında Semerkand mimari yapılarının korunması ile ilgili bir komisyon oluşturulmasını müteakip 22 Mayıs 1920 yılında da Turkomstaris kurulmuştur<sup>1</sup> (Ulug'bekovna, 2018). Özbekistan'ın farklı bölgelerinde bulunan anıtlar da göz önünde bulundurularak Samkomstaris, Buhkomstaris, Khivkomstaris gibi komitenin çeşitli alanları kurulmuştur. 24 Aralık 1924'te Turkomstaris, Yeni SSCB'ye bağlı Sovyet Orta Asya Cumhuriyetlerinin kurulmasıyla (1924-36) birlikte sona erdirilip "Orta Asya Komitesi" anlamına gelen Sredazkomstaris olarak yeniden adlandırılmıştır (Paskaleva, 2015; Ulug'bekovna, 2018). Merkezi, Özbek SSC'nin başkenti olan Semerkand'da bulunuyordu. Faaliyet alanı olarak bütün Orta Asya SSC'lerinde bulunan mimari

<sup>1</sup> Kısa adı Turkomstaris olan bu komite, Türkistan Müzeler ve Antik Anıtlar, Sanat ve Doğayı Koruma Komitesi'nin (Turkestanskii komitet po delam muzeev i okhrane pamiatnikov stariny, iskusstva, i prirody) kısaltmasıdır.

eserleri koruma ve restorasyonlarını da içermektedir<sup>2</sup> (Ostonov vd., 2021). Üyeleri Rus araştırmacılarından oluşan bu dönemde yapıların tarihleri birincil kaynaklardan incelenmiş, ilk mimari planları çizilmiştir. Yerleşim yerleriyle ilgili bazı kaynaklar tercüme edilmiş, restorasyon ve bir takım kazı çalışmaları yapılmıştır (Paskaleva, 2015).

1929 yılında Özbek SSC Merkez Yürütme Komitesi ve Halk Komiserleri Konseyi'nin 501 sayılı kararı ile Sredazkomstaris, Uzkomstaris'e dönüştürülmüştür (Ostonov vd., 2021). 1931 yılında Özbekistan'ın yeni başkenti olan Taşkent'e taşınmış, çalışmalar 1946 yılına kadar burada sürdürülmüştür (Paskaleva, 2015).



**Resim 2.** Uluğbey Medresesi Kuzeydoğu Minaresinin Düzeltilmesi - 1932 (URL2)

Bu dönemler içerisinde mimari yapıların restorasyonu ve korunmasıyla ilgili bilimsel temeller oluşturulurken, SSCB'nin gerek karmaşık siyasi ve ekonomik buhranları ve Komünist Partinin genel eşitliği sağlamayı amaçladığı söylemleri neticesinde birçok tarihi şehir ve yapı tahrip olmuştur. SSCB'nin komünist radikal söylem ve fikirleri, dine karşı olan aykırı düşünce biçimi, yapıların amaçların farklı şekillerde kullanılması ve şehirleri genişletmek ideali gibi birtakım sebepler neticesinde tarihi şehir ve yapılara onarılamaz hasarlar vermişlerdir (Ostonov vd., 2021). Buna, Buhara Belediye Meclisi'ne verilen yetkiler kullanılarak 1939 yılında şehrin eski altı adet kapısı ve surlarının yıktırılması, 1940'larda İslamiyetin üçüncü büyük mezarlığı olduğuna inanılan Çakerdize Kabristanı'nın<sup>3</sup> Yahudi iskanı için dümdüz edilerek yok edilmesi (Malikov, 2018) örnek olarak verilebilir.

1937 yılında Semerkand'da Timurlu mimarisinde kullanılmış, geleneksel yapı, yöntem ve üretim tekniklerini öğretildiği bir restorasyon okulu kurulmuştur. Burada 200'den fazla çizim ve fotoğraf içeren inşa ve tasarım hakkında bir kitap da yazılmıştır (Paskaleva, 2015).

<sup>2</sup> Buna göre koruma ve restorasyon kapsamına alınan Özbekistan'da 64, Kazakistan'da 5, Kırgızistan'da 7 ve Türkmenistan'da 7 mimari eser bulunmaktadır (Paskaleva, 2015).

<sup>3</sup> Çakerdize Kabristanı, Mekke'de bulunan Cennet'ül Mualla, Medine'de bulunan Cennet'ül Baki kabristanlığından sonraki dünyanın üçüncü büyük Müslüman mezarlığıdır. Birçok Müslüman ilim adamı, seyyid ve askerlerin defnedildiği bilinmektedir. 1948 yılında Semerkand'da yaşayan Yahudilerin iskanı için tamamen düzlenmiştir. 90'lı yıllarda yapılan çalışmalarla Müslümanların itikad'da mezheb imamlarından biri olan Ebu Mansur El-Maturidi'nin kabri bulunması için yapılan araştırmalar neticesinde mezarlığın 5-6 katman derinliğe ve 4,5 hektarlık bir alana kurulduğu tespit edilmiştir (Aliyeva & Madrahimov, 2021). Ayrıca bu kabristan'da bulunan ilim adamı ve önemli kişilerin bulunan mezar taşları İmam-ı Maturidi türbesinde sergilenmektedir.



**Resim 3.** Gur-i Mir Türbesi Restorasyonundan- 1945 - Semerkand Bölgesel Devlet Arşivi (URL3)

II. Dünya Savaşı'nın başlamasını müteakip 1943'te Uzkomstaris kaldırılarak SSCB Halk Komiserliğine bağlı Mimarlık Bölümü kurulmuş, mimari anıtların korunması buraya devredilmiştir. Bu bölüm aynı zamanda şehir ve köylerdeki konut ve ekonomik yapıların imar edilmesi ile de ilgilendiği için birçok tarihi eser yok olmuştur (Ostonov vd., 2021). Belli bir plan dahilinde Semerkand tarihi merkezlerin etrafına eğitim kurumları, kültür sarayları ve sinema salonları ile çok katlı binalar yapılmıştır. Buhara'da ise şehrin tarihi surları yıkılarak tuğla malzemesi olarak kullanılmıştır (Ostonov vd., 2021).

SSCB'nin ekonomik sıkıntı ve mali imkanlarının sınırlı olması dolayısıyla şehirler için uygulanması gereken master plan uygulanamamış, 30 Ağustos 1957'de "Maddi Kültür Anıtlarını Koruma Komitesi" kurulmuştur. Konsey 1957-1961 yılları arasında faaliyet göstermiş olmasına rağmen, tarihi yapıların önemli bir bölümünün korunmasında ve restorasyon tekniklerinin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır (Ostonov vd., 2021).

Özbekistan'da yapılan restorasyonlarda hangi yapının restore edileceğine ilişkin seçimler, Sredazkomstaris (1928'e kadar) ve Uzkomstaris'in (1946'ya kadar) komite üyeleri tarafından yapılmış, binalara yapılan yeni eklemeler süslemesiz çıplak tuğlalardan yapılmıştır. Yapılar üzerinde mevcut olmayan kubbeler, oluşan sık depremler dolayısıyla betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. 1950'li yıllarda el yapımı karolar kullanılmış olmasına karşın 1980'li yıllarda polikrom karolar seri olarak üretilmiştir (Paskaleva, 2015).

1991'deki SSCB'nin dağılıp ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmesinden sonra Özbekistan, Marksist-Leninist komünist mirası reddetmiş, onun yerine Timurlu kolektif hafızasını oluşturmak adına Timur imajını geliştirmiştir. Taşkent, Semerkand ve Şehrisebz'de yapılmış 3 adet farklı Emir Timur Heykeli bulunmaktadır. Özbekistan, geçmişten günümüze kadar oluşan bir restorasyon geleneği ve yeni teknolojik gelişmeler sayesinde halen restorasyon ve koruma faaliyetlerini halen sürdürmektedir.



**Resim 4.** 1991 Yılı Sonrası Restorasyon Çalışmaları. (URL4)

## 2.2. Restorasyonların Günümüz Özbekistan Dış Mekan Tasarımlarına Etkileri

Özbekistan, geçmişten gelen ilmi ve kültürel mirasını korumak amacıyla 1991 yılından başlayarak şehircilik, kalkınma, ilim ve kültür hamleleri Taşkent, Semerkand, Buhara ve Hive şehirlerinde birtakım faaliyetlere başlanmıştır. Timur Devleti, Buhara ve Hive Hanlıklarından kalan mimari miras, son yıllarda Özbekistanın Orta Asya'daki önemli turizm merkezlerinden biri yapmıştır. Sovyet döneminden sonra da restorasyon ve renovasyon çalışmaları aralıksız devam ettirilmiştir. Belki de diğer Orta Asya'daki Türk ülkelerine bulunmayan bu zenginliğin farkına varılmış, bu doğrultuda önemli çalışmalar yapılmıştır. Yaklaşık yüz yıldan fazla bir zamandır devam eden restorasyon ve renovasyon çalışmalarından elde edilen tecrübe ile bu yapılan yeni binalarda da kültürü oluşturan çizgileri görmek mümkündür.

Müslümanlar arasında önemli yerleri bulunan Ebu Mansur El-Maturidi ve İmam Buhari gibi önemli kişilerin kaybolmuş türbeleri son dönem kazı çalışmalarıyla yerleri tespit edilmiş, bulunan mezarların üzerine türbeleri yeniden yapılmıştır. Aynı zamanda bu isimler ile ilgili Taşkent ve Semerkand merkezli olmak üzere müze ve araştırma merkezi binaları yapılmıştır. Bu yapılar genellikle Taşkent ve Semerkand şehirlerinde konuşlandırılmıştır. Bu şehirlerde yapılan bu çalışmalar, şehrin dış mekanlarını da etkilemiştir.

Bu bağlamda Uluğbey Rasathanesi, İran'ın Meraga şehrindeki Meraga Rasathanesi esas alınarak restore edilmiştir. Rasathanenin giriş kapısı çeşitli yıllarda yenilenerek Timur mimarisindeki taç kapılarından esinlenilerek yapılmıştır. Aynı zamanda rasathanenin yanına Uluğ Bey adına bir hatıra müzesi oluşturulmuştur. Yapı, Timurlu dönemine birebir benzemektedir. Dış mekan oluşturan yapıların yüzeylerinde turkuaz çiniler ağırlıkta olup geometrik kompozisyonlarla süslenmiştir.



**Resim 5.** Uluğ Bey Rasathanesi Taç Kapısı – Semerkand (URL5)



**Resim 6.** Uluğ Bey Müzesi - Semerkand (URL6)

İmam Maturidi Türbesi, Sovyetler döneminde yok edilen Semerkand'daki Çakerdize kabristanının bulunduğu bölgede yapılan kazılar neticesinde bulunan kabrin üzerine 2005 yılında yapılmıştır. Yapı Timur dönemi yapılarında görülen çini kaplanmış soğan tipi kubbe ile kare planlı olarak tasarlanmıştır. Sırsız tuğla üzerine çift nervürlü turkuaz süslü çinilerle bezenmiş olup geniş bir bahçe içerisinde konumlandırılmıştır.



**Resim 7.** İmam-ı Maturidi Türbesi - Semerkand (URL7)

Büyük hadis alimi İmam Buhari Türbesi Semerkand'da bulunmakta olup, geçmiş dönemlerde çeşitli restorasyonlardan geçmiş, şimdiki halini 1998 yılında almıştır. 10 hektar alanın üzerinde yapılan külliye mantığında yapılan bu yeni anıt kompleksinin merkezinde İmam Buhari'nin türbesi bulunmaktadır. Türbe üzerinde yine turkuaz çinilerle kaplı çift nervürlü soğan tipi kubbe vardır. Beyaz mermerlerle kaplı yapıda mavi turkuaz süslü çinilerin yanı sıra yapıyı enlemesine kaplayan bir kuşak yazısı da kullanılmıştır.



**Resim 8.** İmam Buhari Külliyesi - Semerkand (URL8)

Özbekistan'ın başkenti Taşkente yapımına devam eden Özbekistan İslam Medeniyeti Merkezi'nde, Özbekistan'ın tarihi, mimari, bilimsel, manevi ve kültürel mirası ile bölgede yetişen ilim adamlarının hayatı ve eserleriyle ilgili araştırmalar yapılması hedeflenmiştir. Bölgenin tarihine uygun olarak yine Timur dönemi mimarisinden esinlenilerek yapılan merkez binası, Timur dönemi dış mekan özelliklerinin tümünden faydalanılarak yapılıyor olması gözlemlenmiştir. Merkezin içi modern olarak dizayn edilmiş, dış mekan tasarımında tarihi dokudan faydalanılmıştır.



**Resim 9.**Özbekistan İslam Medeniyeti Merkezi (URL9)

Taşkent'te Emir Timur'un doğumunun 660. yılı olan 1996 yılında açılışı yapılan Emir Timur Devlet Tarihi Müzesi, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonraki süreçte yapılan ilk yapıdır. Şehrin merkezinde bulunan Emir Timur meydanına konuşlandırılan yapı, çift nervürlü mavi çinili kubbesi bulunmakta olup tarihi yapılara benzerliği sadece bu kubbedir.



**Resim 10.** Emir Timur ve Devlet Tarihi Müzesi (URL10)

Özbekistan, 1991 yılından bugüne kadar Emir Timur'un şahsiyeti başta olmak üzere tarih, kültür ve mimari alanlarında Timur mirasının hamisi iddiasında olduğu söylenebilir. Özbekistan, Timur Devleti'nden sonra farklı hanlıklar altında yönetilmiş olsa da Emir Timur'un bilinirliği ve bulunduğu coğrafyayı her yönden tanınır hale getirmiş olması bu iddiayı destekler niteliktedir. Yeni dönemde yapılan her türlü yapının dış mekanları Timur mimarisinin izlerini taşımaktadır. Öte yandan ülkenin birçok yerindeki sivil yapılarda bile sırsız tuğla kullanımı devam etmektedir. Öte yandan Türk mavisisi olarak adlandırılan ve bu bölgede tarih boyunca yoğunlukla kullanılan Turkuaz rengi dış mekan vaz geçilmez öğelerinden biri olmuştur. Semerkand "turkuaz şehir" olarak bilinir. Başka bir deyişle mavi rengin en yoğun kullanıldığı ülkedir.

Son dönem yapılan mimari dış mekanlarda dikkati çeken başka bir detay şudur. Timurlular dönemi yapıların dış mekanlarında Ma'kılı adı verilen geometrik yazı biçim pek görülmemektedir. Bazı yapılarda kullanıldığı görülmüş, fakat bu tasarımlarda kısa kelimelerden oluşmakla birlikte tarihi yapıların üzerinden kopyalanmış hissi vermektedir. Ağırlıklı olarak görülen süsleme unsuru sırlı tezyinatlı çinilerdir.

### 3. SONUÇ

Özbekistan, Semerkant, Buhara, Taşkent, Hive gibi şehirleriyle dünya üzerinde kültürel ve mimari mirasıyla tanınmış ülkelerden biridir. Timur Rönesansı adı verilen döneme ev sahipliği yapmış ilim, kültür, mimari ve sanatı günümüze kadar gelebilmiştir. Her ne kadar o dönemden kalma mimari yapılar yirminci yüzyılın başlarına harap bir vaziyette gelebilmiş olsa da tamamen yok olmamış mimari yapılar bir takım dış mekan özellikleri restore edilebilmiştir. İlk çalışmalar Sovyetler öncesi Rus hakimiyetinde başlamış, akabinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde devam etmiştir. Sovyetler, özellikle Timur döneminde kalma mimari mirasın restore edilmesi için bölgeye uzmanlar göndererek yapmayı hedeflediği rejimin arzu ettiği şehircilik planlarını faaliyete geçirerek kültür ve mirasından faydalanmayı düşünmüştür. Şehircilik çalışmaları esnasında birçok yapı ve yapı elemanları yok edilmiştir. Özellikle Çakerdize Kabristanlığının Yahudi yerleşimi yapılırken yok edilen sadece mezarlık değildi. Dönemin başkenti olan Taşkent ve Buhara şehri ciddi anlamda zarar görmüştür. Aynı zamanda Timurlu döneminden kalma dünyaca bilinen eserler içinde ciddi yatırımlar yapmıştır. Bölgede çalışan Rus uzmanlar, yerli halkın eğitilmesine sebep olmuş, bağımsızlık sonrası yapılacak olan restorasyon çalışmalarına ciddi anlamda etkisi olmuştur.

1991 yılında Özbekistan'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra devlet yetkilileri başta olmak üzere Timur mirası, ilim, kültür ve mimari boyutta sahip çıkmıştır. Bu dönemden sonra yapılacak bu türden yapılar dış mekan tasarımı anlamında Timur Dönemi'ni yansıtacaktır. Doksanlı yıllarda oluşturulan ilk müzeler çift nervürlü van tipi kubbe tasarımlarına yine dönemdeki ilk örneklerini teşkil etmektedir. İmam Buhari'nin türbesinin renovasyon çalışmaları ile türbe etrafına tek katlı bir külliye tasarlanmıştır. Külliye yapıları bakıldığında Hazreti Hızır Camii'nin dış mekanını hatırlatmaktadır. Türbe kısmı beyaz mermerle kaplanmış süsleme elemanları turkuaz çinilerle tezyin edilmiştir. Öte yandan İmam Maturidi Türbesi'nin yapımı 2000'li yılları kapsar. Kare planlı olan türbe, sırsız tuğla üzerine yine mavi tezyinli çinilerle süslenmiş olup üzerinde çift nervürlü soğan tipi bir kubbe bulunmaktadır. Uluğ Bey Rasathanesi ve müzesi yeni yapılmış olmasına rağmen, son yıllara kadar dış mekan anlamında çeşitli renovasyonlara tabi tutulmuştur. Yapı, Timur döneminden kalmış hissi vermektedir. Son olarak yapımına 2018 yılında başlanan Özbekistan İslam Medeniyeti Merkezi dış mekan tasarımı anlamında Özbekistan'ın ne kadar geliştiğinin bir göstergesi olmuştur. Doksanlı yıllardan günümüze kadar yapılan yapılarıdaki gelişim kolaylıkla görülebilmektedir. Dış mekan tasarımı anlamında bakılacak olursa, ilk dönem yapılarıdaki sadelik yeni daha detaylı ve zerafetli yapıları bırakmıştır.

Özbekistan, yeni dönemde Timur mirasının taşıyıcılığına devam ettiği düşünülebilir. Mimari yapıların iç mekanlar günümüz modern mimarisi e ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanırken, dış mekan tasarımları klasik Timurlu mimarisi anlayışının yeni dönemdeki tezahürüdür. Çift nervürlü soğan tip kubbe yapısı, turkuaz rengin ağırlıklı olarak kullanılması, sırsız tuğla ile birlikte çini kullanımı Özbekistan dış mekan tasarım anlayışını oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Özbekistan dış mekan tasarımları, tarih, estetik ve kültürün mükemmel bir birleşimini temsil eder. Bu tasarımlar, geçmişin anılarını ve geleceğin umutlarını bir araya getirerek, ziyaretçilere eşsiz ve etkileyici bir görsel deneyim sunar. Özbekistan'ın dış mekanları, ziyaretçileri tarihî bir yolculuğa çıkarırken aynı zamanda Orta Asya'nın derin kültürel mirasına da bir pencere açtığı söylenebilir.



## KAYNAKÇA

- Aliyeva, N. R., Madrahimov, Z. Sh. (2021). Life and work of Abu Mansur al-Moturidi and theology. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 10(102), 366-372. <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2021.10.102.23>
- Khamidova, M., S. (2019). Study Of Architectural Monuments Of Uzbekistan (The Second Half Of XIX-XX Centuries). *International Journal Of Scientific & Technology Research*, 8(11), 1353-1358.
- Malikov, A. (2018). The Politics Of Memory In Samarkand In Post-Soviet Period. *International Journal of Modern Anthropology*, 2(11), 127-145. <http://dx.doi.org/10.4314/ijma.v2i11.6>
- Ostonov, O., A., Akhmedov, K., A., Khushvaktov, K., O., Norimovich, K., K. (2021). The Recent Past And Present Of The Protection Of Historical And Cultural Monuments In Uzbekistan, *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, Vol. 11(4), 289-294. <http://dx.doi.org/10.5958/2249-7137.2021.01057.0>
- Paskaleva, E. (2015). Ideology In Brick And Tile: Timurid Architecture Of The 21st Century. *Central Asian Survey*, 34(4), 418–43. <https://dx.doi.org/10.1080/02634937.2015.1118207>
- Tolz, V. & Gorshenina, S. (2017). Constructing Heritage in Early Soviet Central Asia: The Politics of Memory in a Revolutionary Context. *Ab Imperio*, 2016(4), 77-115. <https://doi.org/10.1353/imp.2016.0087>
- Ulug'bekovna, Y., D. (2018). The Attitude Of The Soviet Government Towards Material Culture Memorials In Uzbekistan (1917-1990), *International Journal of Current Research*, 10(11), 75817-75819. <https://doi.org/10.24941/ijcr.33286.11.2018>
- URL 1 <https://openartimages.com/search/samarkand>
- URL 2 <http://mytashkent.uz/2012/12/09/k-80-letiyu-vypryamleniya-minareta-vladimir-grigorevich-shuxov/>
- URL 3 <https://archive.uz/post/xalq-ustasi-myunosov-gori-amir-maqbarasining-tamirlash-jarayonidan-1945-yil-samarqand-ushbu-foto-hujjat-samarqand-viloyat-davlat-arxivida-saqланmoqda>
- URL 4 <https://www.archnet.org/collections/392>
- URL 5 [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/19/Ulugh\\_Beg\\_observatory\\_3.JPG/800px-Ulugh\\_Beg\\_observatory\\_3.JPG](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/19/Ulugh_Beg_observatory_3.JPG/800px-Ulugh_Beg_observatory_3.JPG)
- URL 6 <https://avatars.mds.yandex.net/get-altay/2368846/2a000001753bbfa8765ff585018a88a89cef/>
- URL 7 <https://moturidiy.uz/oz/news/198>
- URL 8 <https://sammuslim.uz/oz/articles/actual/imom-buxoriy-oilasi-haqida-qatralar>
- URL 9 <https://islom.uz/maqola/15371>
- URL 10 [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/4e/Timur\\_Lane\\_Museum%2C\\_Tashkent%2C\\_Uzbekistan.JPG/1200px-Timur\\_Lane\\_Museum%2C\\_Tashkent%2C\\_Uzbekistan.JPG](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/4e/Timur_Lane_Museum%2C_Tashkent%2C_Uzbekistan.JPG/1200px-Timur_Lane_Museum%2C_Tashkent%2C_Uzbekistan.JPG)